

Список літератури

1. Thurow, L. Investment in Human Capital [Text] / L. Thurow. – Belmont, 1990. – 525 p.
2. Добрынин, А. Н. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования [Текст] : монография / А. Н. Добрынин, С. А. Дятлов. – СПб. : Наука, 1999. – 309 с.
3. Machlup, F. The Economics of information and Human Capital [Text] / F. Machlup // Princeton, 1984. – 419 p.
4. Критский, М. М. Человеческий капитал [Текст] : монография / М. М. Критский. – Л. : Ленгост, 1991. – 417 с.
5. Симкина, Л. Г. Человеческий капитал в инновационной экономике [Текст] / Л. Г. Симкина. – СПб. : ГНЭА, 2000. – 348 с.
6. Стратегический ответ России на вызовы нового века [Текст] / под ред. Л. И. Абалкина. – М. : Экзамен, 2004. – 212 с.
7. Костюк, В. И. Теория эволюции и социоэкономические процессы [Текст] / В. И. Костюк. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 320 с.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© В.В. Кривошей, 2009.

УДК 519.237.8:330.35

О.В. Колчкова, асист.

КЛАСТЕРИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ, ЇХ ПОХОДЖЕННЯ ТА СУТНІСТЬ

Доведено важливість діяльності кластерів для конкурентоспроможності економіки країни. Проаналізовано поняття «кластер» та «територіально-виробничий комплекс». Дано порівняльну характеристику рисам цих двох понять.

Доказана важкість діяльності кластерів для конкурентоспроможності економіки країни. Проаналізовані поняття «кластер» і «територіально-промисловий комплекс». Дана порівняльна характеристика чертам цих двох понять.

The article proves importance action of clusters for competition economic of country. Are analyzed definitions «cluster» and «territorial-industrial group». Are compared properties these definitions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання підвищення економічної ефективності національного господарства, створення конкурентоспроможної економіки в цілому та її пріоритетних галузей, які мають потужний економічний потенціал, виявлення чин-

ників та елементів, які впливають на ступінь розвитку конкурентних відносин завжди були досить актуальними. Вирішення цих питань значно ускладнено через їх недостатнє дослідження та висвітлення у науковій літературі.

Потреба в розробці нових теоретичних підходів до вирішення проблем формування та розвитку конкурентоспроможності виникла давно та потребує вивчення світового досвіду у цій галузі. Звичайно, конкурентоспроможність визначається низкою мікроекономічних, макроекономічних, соціальних та культурних чинників та особливостей. У даній статті висвітлено лише один аспект формування стійкої конкурентоспроможності – розвиток кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновизнаним родоначальником кластерного підходу до управління конкурентоспроможністю є М. Портер. Пізніше його ідеї отримали розвиток у працях Т. Бреннера, Ф. Рейнса, С. Суїні, Е. Фезера. У вітчизняних дослідників поки що немає достатньої кількості фундаментальних розробок стосовно проблеми кластерного підходу. Хоча ми зустрічали у науковій літературі дослідження даного питання такими українськими науковцями як М. Петрушенко, С. Соколенко, Н. Власова, Ю. Понамарьова, В. Бондаренко та ін. Про важливість кластерного підходу пишуть у своїх працях і російські дослідники: Н. Волкова, Я. Дранєв, Е. Тимофеева, В. Трет'як, І. Ферова, Т. Цихан, П. Щедровицький, Д. Ялов та ін.

Мета та завдання статті. Мета дослідження – розкрити поняття «кластер», дослідити різноманітні схожі з ним за змістом терміни. Довести важливість діяльності кластерів для забезпечення конкурентоспроможності економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен кластера як об'єкта економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств, розташованих на певній території, відомий з часів ремісницького виробництва. Але, лише починаючи з останньої чверті ХХ століття, промислові кластери почали проявляти себе як важливий чинник економічного розвитку регіонів. Серед економістів у всьому світі знаходить все більше визнання точка зору, що регіони, на території яких складаються кластери, стануть лідерами економічного розвитку. Такі регіони-лідери визначають конкурентоспроможність національних економік.

Ідея кластера в цілому не нова, передумовою її створення була теорія розміщення (локалізації), яку прийнято пов'язувати з виходом у світ у 1826 р. першої частини книги німецького економіста І. Фон Тюнена «Изолированное государство в его отношении к сельскому хозяйству и национальной экономике» (друга частина книги ви-

йшла у 1850 р.). Суть запропонованої їм абстрактної географічної моделі була така, що існування транспортних витрат призводить до того, що виробництво розміщується кільцями коло певного центру.

Також одним із найвагоміших ранніх досліджень у цій сфері була книга Альфреда Маршалла «Принципи економічної науки» [1], в якій він дослідив промислові райони Великобританії. У своєму дослідженні він не вводить спеціальних термінів для «локалізованого виробництва» або «промислових зон», проте, з опису випливає, що мається на увазі кластер з досить глибоким міжфірмовим розподілом праці. Точніше тут мова йде про індустріальний дистрикт (район), який загальноновизнано вважається прототипом кластера.

Головним досягненням даної книги є те, що А. Маршаллу вдалося побачити синергетичний ефект, який досягається під час об'єднання та підвищення спеціалізації підприємств. Виходячи з такої постановки, кластер підприємств це така галузева або географічна їх концентрація, яка дозволяє досягти ефекту «зовнішньої економії» за рахунок взаємодії з постачальниками сировини та матеріалів, устаткування, створення групи вузькоспеціалізованих робітників.

Поняття «кластер» використовували також автори, які займалися дослідженням проблем технологічного зв'язку між різноманітними галузями, оскільки для виробництва кінцевої продукції в кластер об'єднуються виробники різних галузей. У Франції ввели термін «філь'єри» для опису сімейств технологічно взаємопов'язаних секторів. Їх значення вбачається у тому, що технологічна міць одного сектора залежить від іншого. Поняття «філь'єри» служить важливим попередженням більш широкого поняття – «кластери». Причину виникнення кластера вбачають у тому, що, з одного боку, склалися тісні технологічні зв'язки між дрібними виробниками, а, з іншого, можливість реалізації національних переваг через формування кластерів малих підприємств у пов'язаних між собою секторах економіки конкретної країни.

Прообраз поняття «кластер» зустрічаємо в публікаціях, присвячених аналізу діяльності великих шведських корпорацій, де вводиться поняття «блоки розвитку». Господарські структури, які мають риси кластерів, існували і в Росії. На існування в царській Росії локалізованого виробництва вказував ще А. Маршалл, коли розглядав питання географічної локалізації промисловості [1].

Підґрунтям для дискусій з приводу розвитку кластерів стала книга Майкла Портера "Конкурентні переваги націй", яка вийшла вперше у 1990 році. М. Портер вивчив через дослідження конкурентних позицій більш ніж 100 галузей різних країн. Він звернув увагу на те,

що найбільш конкурентоспроможні в міжнародних масштабах фірми однієї галузі зазвичай не безсистемно розкидані по різних розвинених державах, а мають властивість концентруватися в одній країні, а іноді навіть в одному регіоні країни. Це не випадково. Одна або декілька фірм, досягнувши конкурентоспроможності на світовому ринку, розповсюджує свій вплив на найближче оточення: постачальників, споживачів та конкурентів. У свою чергу, успіхи оточення чинять позитивний вплив на подальший ріст конкурентоспроможності даної компанії. Таким чином формується "кластер" – співдружність фірм, тісно пов'язаних галузей, взаємно сприяючих зростанню конкурентоспроможності один одного. Для всієї економіки країни кластери виконують роль точок зростання внутрішнього ринку та бази міжнародної експансії. Потім в економіці часто створюються нові кластери, і міжнародна конкурентоспроможність країни підвищується. Висока конкурентоспроможність країни тримається саме на сильних позиціях окремих кластерів, тоді як поза ними навіть найрозвиненіша економіка може давати посередні результати. Коли формується кластер, всі виробництва починають у ньому надавати один одному підтримку. Користь розповсюджується за всіма напрямками зв'язку. Нові виробники, які приходять з інших галузей кластера, прискорюють розвиток та забезпечують необхідні кошти для впровадження нових стратегій. Відбуваються вільний обмін інформацією та швидке розповсюдження інновацій по каналах постачальників або споживачів, які мають контакти з багатьма конкурентами [2].

Під впливом теорії Портера у Фінляндії ініціювали дослідження, кінцевий звіт за яким був опублікований у 1995 році під назвою *Advantage Finland – The Future of Finnish Industries*. У цій праці аналізувалася структура, описувалися тенденції розвитку та перспективи конкурентоспроможності фінських кластерів [5].

Починаючи з середини 90-х дослідження, присвячені аналізу кластерів їх конкурентоспроможності, стали широко обговорюватися світовим науковим співтовариством. Методи кластерного аналізу постійно вдосконалювалися. Принцип кластерізації ефективно використовується в багатьох країнах: економіка Нідерландів "розбита" на 20 кластерів, в Данії 40% підприємств, які забезпечують 60% експорту, функціонують у складі кластерів, а в Австрії діють транскордонні кластери (Угорщини, Італії, Швейцарії та Німеччини). В Україні перші кластери створювалися в 1998-2006 роках в Житомирі, Івано-Франківську, Львові, Луцьку, Рівно, Севастополі, Херсоні та Хмельницькому.

Слід зазначити, що як прообрази кластерів можуть розглядатися територіально-виробничі комплекси СРСР (ТВК) [3-4].

ТВК як форма просторової організації виробництва являють собою сукупність взаємопов'язаних підприємств, які формуються на певній території (не завжди в межах існуючих адміністративно-територіальних одиниць), економічна єдність яких створюється виробничими зв'язками підприємств, використанням спільних природних та економічних ресурсів та умов.

У ході нашого дослідження ми порівняли зміст понять «ТВК» та «кластер» та знайшли спільні ознаки, що їх характеризують, а також ознаки, за якими ці поняття різняться (таб.)

Таблиця – Порівняльна характеристика рис понять «кластер» та «територіально-виробничий комплекс» (ТВК)

Риси	Кластер	ТВК
1	2	3
<i>Спільні</i>	1. Територіальне розташування або локалізація групи підприємств	
	2. Найявність виробничих взаємозв'язків між підприємствами та фірмами	
	3. Фірми, установи та підприємства не обов'язково повинні належати до однієї галузі	
	4. Економічна єдність утворюється виробничими зв'язками підприємств, використанням спільних природничих і економічних ресурсів та умов	
	5. Взаємозв'язок на підставі спільної діяльності	
	6. Проблема має міжгалузевий характер й тому потребує спільних зусиль різних міністерств та відомств	
<i>Різні</i>	1. Концепція кластерів – створення, функціонування на підставі процесів ринкової самоорганізації	1. Концепція ТВК розроблялася а самі ТВК формувалися в умовах планової економіки на підставі рішень уряду
	2. Мета створення – сприяння росту конкурентоспроможності та отримання вигоди від ефекту спільних дій (синергії)	2. Створення ТВК було направлено на вирішення народногосподарського завдання оптимізації та комплексного використання природних та трудових ресурсів
	3. Термін формування та дії кластерів не обумовлений будь-якими рішеннями та необмежений часом	3 Строки створення ТВК були досить стислими та регламентованими рішенням уряду

1	2	
Різні	4. Кластер – добровільне, усвідомлене об'єднання підприємств у ході виробничих зв'язків	4. ТВК носили програмно-цільовий характер
	5. Кластери формуються на базі підприємств будь-якої галузі	5. Ядро ТВК складало сировинні галузі економіки
	6. Формування кластерів залежить від ступеня розвитку виробництва	6. У формуванні ТВК більша роль належала технологічним процесам
	7. Опосередкований вплив з боку органів влади	7. Повне державне регулювання

Як показав аналіз літературних джерел крім терміна «кластер» використовуються різні (як загальновізнані, так і нові) схожі з ним за змістом терміни, які описують географічні концентрації фірм, галузей та пов'язаних з ними процесів.

Висновки. Вивчення основних концепцій конкуренції та світового досвіду господарювання дозволяє зробити висновок про те, що створена М. Портером та ін. вченими теорія кластерних механізмів лежить в основі розвитку найбільш конкурентоспроможних фірм та економічних систем. Зараз кластерні системи об'єднують найбільш ефективні та взаємопов'язані види економічної діяльності та групують успішно конкуруючі фірми, які створюють лідируючу складову всієї господарської системи держави та забезпечують конкурентні позиції на галузевому, національному та світовому ринках.

Список літератури

1. Маршалл, А. Принципы экономической науки [Текст] : [пер. с англ.] / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – Т.1. – С. 349–358.

2. Миграция, А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / А. А. Миграция // Вестник Киргизско-Российского Славянского университета. – 2002. – Т.2, №3. – С. 12-16. – Режим доступа: <<http://www.krsu.edu.kg/vestnik/v3/index.html>>.

3. Дунаев, Э. П. Объединения предприятий как форма обобществления производства [Текст] / Э. П. Дунаев. – М. : Изд-во Московского университета, 1974. – 251 с.

4. Русинов, Ф. М. НПО: формирование, развитие, эффективность [Текст] / Ф. М. Русинов. – М. : Экономика, 1981. – 144 с.

5. Филиппов, П. Кластеры конкурентоспособности [Текст] / П. Филиппов // Эксперт Северо-Запад. – 2003. – № 43 (152). – С. 17–21. Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© О.В. Колчкова, 2009.